

РАЗВОЈ ПОЕТИКЕ
СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ
ТЕОРИЈА КЊИЖЕВНОСТИ
КОД СРБА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Book CXCIII

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 32

DEVELOPMENT OF
POETICS IN SERBIAN LITERATURE

SERBIAN LITERARY THEORY

Proceedings of the Round Table

”Development of Poetics in Serbian Literature – Serbian Literary Theory”,
held at the SASA, organized by the Committee for the Study
of the History of Literature on November 4, 2019

Accepted at the third online meeting of the Department of Language
and Literature, held on 23 June 2020, on the basis of reviews from
Academician *Nada Milošević-Dorđević* and
Corresponding Member *Slobodan Grubačić*

E d i t o r
Academician
ZLATA BOJOVIĆ

B E L G R A D E 2 0 2 0

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ
Књига СХСIII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
Књига 32

РАЗВОЈ ПОЕТИКЕ
СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ТЕОРИЈА КЊИЖЕВНОСТИ
КОД СРБА

Зборник радова са Округлог стола
„Развој поетике српске књижевности – Теорија књижевности код Срба”,
одржаног у САНУ у организацији Одбора за проучавање
историје књижевности 4. новембра 2019. године

Примљено на III скупу Одељења језика и књижевности,
одржаном електронским путем 23. јуна 2020. године, на основу рецензија
академика *Наде Милошевић-Ђорђевић*
и дописног члана *Слободана Грубачића*

У р е д н и к
академик
ЗЛАТА БОЈОВИЋ

БЕОГРАД 2020

Издаје
Српска академија наука и уметности
Кнеза Михаила 35, Београд

Технички уредник
Никола Стевановић

Лектор
Тања Рончевић

Коректор
Рајка Павловић

Тираж: 300 примерака

ISBN 978-86-7025-873-0

Штампа
Colorgrafx, Београд

© Српска академија наука и уметности 2020

САДРЖАЈ

Љиљана Јухас-Георгиевска <i>Прозни жанрови старије српске књижевности</i>	7
Ljiljana Juhas-Georgievska <i>The Prose Genres of Old Serbian Literature</i>	21
Ирена Шпадијер <i>Поетички ставови српских средњовековних писаца</i>	23
Irena Špadijer <i>Poetic Standpoints of Old Serbian Writers</i>	31
Мирјана Д. Стефановић <i>Апорије периодизације књижевности</i>	33
Mirjana D. Stefanović <i>Aporien der Periodisierung der Literatur</i>	39
Михајло Пантић <i>Нацрт за историју српских ђесничких ђоеђика</i>	41
Mihajlo Pantić <i>An Outline of the History of the Poetics of Serbian Poetry</i>	51
Никола Грдинић <i>Теорија уметности код Срба – методолошка ђиђања</i>	53
Nikola Grdinić <i>Theory of Art in Serbia – Methodological Issues</i>	68
Тања Поповић <i>Источни канон, Slavia orthodoxa и српска књижевност новој доба</i>	69
Tanja Popović <i>The Eastern Canon, Slavia Orthodoxa and Serbian Modern Literature</i>	80
Зорица Несторовић <i>Однос античке и народне књижевности у ђоеђикама стилских ђраваца српске књижевности XIX века</i>	81
Zorica Nestorović <i>The Relationship Between Ancient and Folk Literature in the Poetics of the Style Directions of Nineteenth-Century Serbian Literature</i>	92
Ненад Николић <i>Фигура ђесника код Бранка Радичевића и ђоеђика српској романтизми</i>	93
Nenad Nikolić <i>Branko Radićević's Representations of Poet and the Poetics of Serbian Romanticism</i>	105
Душан Иванић <i>Почеци књижевнокритичке мисли о ђриђовијеци у српској књижевности</i>	107
Dušan Ivanić <i>The Beginnings of Literary Criticism of the Short Story in Serbian Literature</i>	113

Драгана Б. Вукићевић <i>Реализам и реализми – њромена метаоквира у књижевноисторијском разумевању реализма</i>	115
Dragana B. Vukićević <i>Realism and Realisms – the Change of a Meta-Framework for the Literary-Historical Understanding of Realism</i>	127
Јован Делић <i>Поетика српске модерне и њени рефлехи у савременом српском њјесништву</i>	129
Jovan Delić <i>Poetics of the Serbian Modern and its Reflexes in Contemporary Serbian Poetry</i>	145
Славко Гордић <i>Поетичка усмерења српског њесништва на размеђу XX и XXI века</i>	147
Slavko Gordić <i>Poetic Tendencies of Serbian Poetry at the Turn of the 21st Century</i>	155
Марко Недић <i>Поетика социјалистичког естетизма? Генеза и рецеиција</i>	157
Marko Nedić <i>Poetics of Socialist Aestheticism? Genesis and Reception</i>	170
Снежана Миросављевић Милић <i>Савремене књижевноисторијске ѡпарадиме и њихови рефлехи у ѡетички српске књижевноисти</i>	171
Snežana Milosavljević Milić <i>Contemporary Literary Theoretical Paradigms and Their Reflexes in the Poetics of Serbian Literature</i>	180
Радивоје Микић <i>Морфолошки аспекти романа у савременој српској књижевноисти</i>	183
Radivoje Mikić <i>Morphological Aspects of the Novel in Contemporary Serbian Literature</i>	196
Предраг Петровић <i>Авангарда као ѡетика ѡредредовања ѡрадиције</i>	197
Predrag Petrović <i>Avant-Garde as the Poetics of a New Evaluation of Tradition</i>	208
Младенко Саџак <i>Иманентне ѡетике у роману Омерпаша Латас Иве Андрића</i>	209
Mladenko Sadžak <i>Immanent Poetics in the Novel Omerpaša Latas by Ivo Andrić</i>	222

ПРОЗНИ ЖАНРОВИ СТАРЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ЉИЉАНА ЈУХАС-ГЕОРГИЕВСКА*

С а ж е т а к. – Пошто представи све прозне жанрове старе српске књижевности, аутор рада своју пажњу посвећује једном од најзначајнијих међу њима – житију. Прати развој тога жанра у првом веку његовог постојања (XIII – сам почетак XIV века). Полази од најстаријег дела, *Житија Свештої Симеона* од Светог Саве, које је написано око 1208. и представља интегрални део *Синуденичкої типики*. Мада ово дело формацијски (у саставу је типика) припада *кѣиѣиѣорским житијима*, оно својим обимом, видовима приступа јунаку, надилази уобичајене моделе и донекле се приближава развијеним житијима.

Житије Свештої Симеона од Стефана Првовенчаног (настало између 1208. и 1216) у раду се посматра у светлости житијног типа коме припада – *развијено (ојсежно) житије*. Пратећи даљи развој жанра, аутор рада се зауставља на *Житију Свештої Саве* од Доментијана (завршено 1242/43. или 1253/54. године). Приказује његове особености; одређује његову типолошку припадност (житије црквеног поглавара). Говорећи о житијним делима Теодосија Хиландарца (стварао крајем XIII и почетком XIV века), Љ. Јухас-Георгиевска указује да он прибегава другачијим поетичким решењима од Доментијана. Превасходно приповедач, у свом *Житију Свештої Саве* значајно смањује учешће поетско-реторских садржаја. У раду се назначавало да је *Житије Свештої Петра Коришкої* од овог писца прво *житије јусѣињака* у српској литератури.

Кључне речи: стара српска књижевност, проза, жанр, типологија жанрова, микро-жанрови, XIII и почетак XIV века

Стара српска књижевност представља целовити систем; током свог петовековног трајања развила је низ књижевних жанрова са препознатљивим обележјима. Први књижевници, Свети Сава и Стефан Првовенчани заслужни су за утемељивање неких од најзначајнијих књижевних жанрова

* Филолошки факултет, Београд, Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима, и-мејл: ljiljanageorgievaska@yahoo.com

ОДНОС АНТИЧКЕ И НАРОДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ У ПОЕТИКАМА СТИЛСКИХ ПРАВАЦА СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ XIX ВЕКА

ЗОРИЦА НЕСТОРОВИЋ^{* **}

С а ж е т а к. – Симултаност стилских праваца у српској књижевности прве половине XIX века довео је до занимљивог и готово парадоксалног сусрета две традиције у ‘певању и мишљењу’ – оне *античке* и оне *народне*. Док је прва положена у темеље српског класицизма али на посебан начин обликује и књижевна дела српског сентиментализма и предромантизма, друга је први показатељ наступања новог културолошког обрасца који доноси српски романтизам али на специфичан начин обликује поетички хоризонт остварења српског класицизма, сентиментализма и предромантизма. Наша намера је да – уважавајући оне резултате досадашњих књижевноисторијских истраживања српске књижевности који су у вези са нашом темом – предочимо природу њиховог односа на основу истраживања експлицитнопоетичких текстова (оригиналних и преводних), имплицитних поетика аутора и тумачења њихових остварења који припадају српској књижевности до средине прве половине XIX века.

Кључне речи: српска књижевност XIX века, Вук Стефановић Караџић, Јован Хацић, Јован Суботић, Лаза Костић, утицај античке књижевности на српску књижевност XIX века, културолошки образац, однос античке и усмене књижевности

Проучавање односа античке и народне књижевности у поетикама стилских праваца српске књижевности XIX века значајно може допринети разумевању развоја српске књижевности и постати важан аспект у обликовању историја српске књижевности интегралистичког типа. Јер, како наша истраживања показују, усложњеност смене одређених стилских праваца у развоју српске књижевности XIX века¹ боље се разуме управо на основу статуса који у њиховој поетици имају античка односно народна књижевност (шире гледано), односно књижевност старих Грка или старог Рима (уже посматрано).

* Филолошки факултет Универзитета у Београду, и-мејл: zorica.nestorovic@fil.bg.ac.rs

** У овом раду су представљени и резултати истраживања на НИП 178026 „Проучаваоци књижевности у српској култури друге половине двадесетог века”.

¹ *Напомена:* у овом раду биће предочени резултати наших истраживања који се одnose на развој српске књижевности од барока до романтизма.

Однос античке и народне књижевности у поетикама стилских праваца српске књижевности XIX века можемо одредити са три кључне речи: *симултаност*, *парадокс* и *развој*. У садејству резултата на основу којих је могуће као кључне издвојити наведене карактеристике, однос античке и народне књижевности у новој српској књижевности могуће је разматрати на неколико нивоа.

Први ниво разоткрива специфичности појаве и развоја и античке и усмене књижевности у развоју нове српске књижевности и истраживачу нуди низ елемената на основу којих он може изградити представу о посматраним појавама појединачно узев. У српској науци о књижевности постоји развијена традиција тумачења ових појава у оквиру наведеног нивоа у којој је остварено низ значајних научних резултата. Тако се, на пример, у случају проматрања развоја улоге коју античка књижевност има у српској књижевности XIX века могу издвојити следеће три равни:

1. *раван рецепције* – која је примарно везана за превођење дела античке културе, философије, историографије и књижевности;
2. *раван креације* – која је примарно везана за настанак и обликовање књижевних врста, стилских облика и обележја, као и система версификације према античким узорима;
3. *раван историјског развоја* – која нам помаже да улогу античке књижевности у развоју наше пратимо истражујући она обележја експлицитне и имплицитне поетике појединих стваралаца из којих су изграђене поетике стилских праваца наше књижевности XIX века.

Како истраживачи статуса античког наслеђа у нашој култури закључују, присуство античке књижевности одређено је степеном развоја културе. Од значаја је чињеница да изостанак ренесансе у магистралном току развоја српске књижевности умногоме маркира начин рецепције антике у новој српској књижевности обликованој након Велике сеобе 1690. Јер, у српској култури тог времена античко наслеђе се најснажније испољава (1) као део опшег развоја културе и естетике (домен укуса и стила), (2) као део образовног система и (3) као део развоја уметности односно књижевности.

Прво што треба приметити је *истовременост ирисуйности античке књижевности* у сва три наведена развојна тока нове српске књижевности узрокована и њиховим саодносом. Јер, у српској књижевности XVIII и XIX века, наведени токови се не смењују већ, с мањим или већим појединачним интензитетом, напоредо трају увек битно одређујући један другог услед снажне међусобне испреплетаности која је условљена *дидактизмом* и *историзмом* као дефинишућим карактеристикама српске књижевности тог времена.²

² О дидактизму и историзму које као дефинишуће карактеристике српске књижевности издваја Јован Деретић видети више у: Јован Деретић, *Поетика српске књижевности*, Београд: Филип Вишњић, 1997.

Овде ћемо само кратко напоменути да је антика у српску културу XVIII века дошла кроз образовни систем али да су неки њени аспекти (на пример многобоштво) у нашем књижевном стваралаштву које је у значајном делу тог века обележено типом *религиозне њросвећеносћии* каткад представљени и с негативним предзнаком (уп. Јован Рајић, *Бој змаја с орлови*). Са развојем *секуларне њросвећеносћии* превасходно код Орфелина и Доситеја, антика захваљујући западноевропском утицају на српску културу постаје темељ знања, мишљења и делања.

У стилским правцима српске просвећености – класицизму и сентиментализму – она се превасходно везује за класицизам који је у нашој култури прекриљен утицајима немачке и руске варијанте овог стилског правца. Током класицизма она је непобитно у вези са образовањем у којем је приметно израженије наслеђе римске антике. Не заборавимо да досадашњи истраживачи овог периода у развоју српске књижевности, централни период у развоју српског класицизма с правом називају школским а песништво инспирисано радом централног представника овог периода, школом Лукијана Мушицког.³

Симултаносћ као једна од кључних речи коју смо издвојили, не обележава само истовременост присуства античког наслеђа у више равни његове рецепције у српској култури XIX века и токовима развоја нове српске књижевности, већ и усложену, динамичку и дијалектичку слику стилских праваца саме српске књижевности прве половине тог века која је за разумевање односа античке и народне књижевности кључна. Из те стилске напоредности као другог вида симултаности који у овом прегледу издвајамо, долазимо до његовог трећег вида који, судећи по књижевноисторијским, поетичким и теоријским расправама у којима се овај однос разматра као супстанцијалан за поетику српске књижевности, и преводима дела немачких естетичара објављиваних на страницама тадашње српске књижевне периодике, указује на то да се улога античке књижевности у поетикама стилских праваца српске књижевности овог периода, као и уопште и у српској култури тог доба, не може у потпуности разумети без односа ове књижевности са народном књижевношћу.

И ту већ ступамо у подручје које смо одредили другом кључном речју а то је *ѡарагокс*. Јер, не заборавимо да је на предлог корифеја нашег класицизма, Лукијана Мушицког, образованог, како бележе поједини историчари нашег класицизма⁴, код одушевљеног поклоника антике, чувеног професора Шедијуса, Вук Стефановић Караџић започео сакупљање народних песама. Али, тај однос класицизма према нашој народној књижевности који се код појединих представника може свести на однос античке и народне књи-

³ Уп. Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Зрењанин: Sezam book, 2007.

⁴ Уп. Милорад Павић, *Историја српске књижевности класицизма и ѡрегроманијизма*, Београд: Нолит, 1979; Ј. Деретић, *нав. дело*.

живности, много је сложенији од позитивног знања из биографија главних носилаца ове две области. Наш класицизам је – парадоксално – увео тему односа античке и народне књижевности. Кажемо парадоксално јер је на основу својих општих поетичких претпоставки између њих најпре поставио *знак сујројноснои* који је са протоком времена прешао у *знак субординације* да би се – истовремено – код одређених представника који стварају на међи класицизма и предромантизма, претворио у *знак еквиваленције* односно *једнакостии*. Овај парадокс је директна последица стилске напоредности наше књижевности током прве половине XIX века.

За нас је индикативан однос субординације којим се народна књижевност рангира увек испод ауторске однеговане на традицији античких узора. За овај однос је важан Јован Хаџић јер је – како примећује Јован Деретић – његово мишљење у вези са описаном субординацијом упркос својој рестриктивности од изузетног значаја будући да се њиме „теоријски оправдава народна песма са становишта ученог класицизма чија су методолошка исходишта дијаметрално супротна онима на којима почива народна поезија.”⁵ Треба имати на уму Хаџићеву тезу – постављену у предговору за његов превод Хорацијевог дела *De arte poetica* (1827)⁶ – о примату *poete doctusa* над народним песником:

„Народно песништво је лепо, али то је ниже песништво зато што остаје у границама чулног сазнања. Више песништво – то је учено стихотворство, при коме процес песничког стварања тече сасвим друкчије. Ту је главни чинилац уметничког разум, који ’мора кроз средину ствари проникнути, све частице раздробити и распознати, дуго сматрати да се облик лепотних производа на истини и важности оснује и целој роди човеческој тако преда да се чини да једна природа другој говори и целим духом својим ову задахњује.’”⁷ Анализирајући ову Хаџићеву естетичку теорију, Драгиша Живковић је показао да иако су ранији проучаваоци Хаџићевог живота и рада указивали да иза његове мисли о народном песништву стоји Хердер, корене описаној дихотомiji треба тражити у Кантовој и Баумгартеновој естетици. Јер, Хаџић је у сведеном облику, ближе Баумгартену но Канту, нагласио рационалистички карактер уметности, док је с друге стране, надахнут Кантовим претпостављањем праве поезије која тежи логичком савршенству, оној која је одраз чулног сазнања, напра-

⁵ Ј. Деретић, *Поеџика српске књижевности*, стр. 219.

⁶ *Квинџа Ораџија Флака о Стихојворству књиџа коју је двојако на српски језик пре-
вео Милош Свеџић Q. Horatii Flacci de Arte poetica*, Беч, 1827.

⁷ D. Živković, *Počeci srpske književne kritike (1817–1860)*, 99–100. *Напомена*: цитат при-
пада наведеном цитату.

вио јасну разлику између нижег (народног) и вишег (уметничког) песништва.⁸9

Поред наведеног естетичког става, једног од првих у новој српској књижевности, како бележе проучаваоци ове области, за разумевање односа античке и народне књижевности у овом периоду важан је и преводилачки рад овог занимљивог аутора.

„Наше доба зна да је Јован Хаџић први преводилац Вергилијевих дела у српској култури.¹⁰ Јер, када се 1825. године на страницама „Летописа Матице српске” појавио Хаџићев превод одломка из Вергилијевог епа *Енеида*, био је то први пут да се у српској култури могу прочитати стихови великог песника античке римске књижевности на српском језику. Уколико из перспективе његовог преводилачког рада размотримо однос његовог естетичког концепта и предлога српским песницима да поред народног метра користе и античке метричке обрасце, приметимо да је он сам примењивао оно што је предлагао. Јер, како бележе истраживачи његове преводилачке активности, он је I и XIV песму Хомерове *Илијаде* препевао десетерачким стихом народне песме,¹¹ док су делови из Вергилијевог *Енеида* преведени и хексаметром и народним десетерцем.¹² Преводећи почетак другог певања *Енеида* – како сам наводи – ’по начину јуначки[х] српских песама’, Хаџић је написао кратак и занимљив осврт на свој преводилачки поступак у којем о народним песмама пише:

’И с песмама овога славнога мужа упоређују просвештени народи српске наше народне песме. Шта би било, кад би[смо] ми, који ум свој чистима истинама како о целоме свету, тако и о природи човечијој пунимо, и чувство к свему оном, што је красно и добро, оштримо и тањимо, шта би, велим, било кад би[смо] ми нама природним и својственим духом, чувством и гласом песме о стварима за род човечји, а навластито за Србље важнима, певали и за уши и за срце срп-

⁸ Развијеније објашњење ових Живковићевих увида видети у: D. Živković, *Počeci srpske književne kritike (1817–1860)*, 100–103. *Напомена*: цитат припада наведеном цитату.

⁹ Зорица Несторовић, „Искусство међе: Јован Хаџић или Милош Светић”, у: *Јован Хаџић, Јован Суботић, Василије Суботић*, Антологијска едиција „Десет векова српске књижевности”, књ. 27, приредила З. Несторовић, Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 2019, стр. 14.

¹⁰ Уп: Vladoje Dukat, „Dvije tri o starim srpskim prijevodima iz Vergilija”, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XII, св. 1, 1932, стр. 1–10; *Напомена*: цитат припада наведеном цитату.

¹¹ Уп. Др М. Кићовић, *Јован Хаџић (Милош Светић), књижевна студија*, 253. *Напомена*: цитат припада наведеном цитату.

¹² Уп: V. Dukat, „Dvije tri o starim srpskim prijevodima iz Vergilija”, 1–5; *Напомена*: цитат припада наведеном цитату.

ско удешавали? Не би[смо] ли ми срца њи[x]ова на оно лако склонити могли, на што нас тек ум поведе? Не би[смо] л' управ чудеса чинили, кано што је Орфеј у стара времена код Грка чинио? – Опет опомињем, да ја пишући ово не мислим, нит' говорим, да је у простим' нашим' песмама дубока каква наука, но само да су лепо спеване. Нити [x]оћу да ико помисли, да ја овде осуђујем, како треба, да се стихотворство наше уреди. – Не! То је ствар за нас у садашње време тако важна, да се не може тек узгред раздрешити, развити, разложити, расположити и установити; но мора се оставити на згодније време и за друго место задржати, или пак од они[x] мужева очекивати, који се нарочито овом струком науке у роду нашем баве. Добро ваља отворити очи, да нам се не рекне: брзо трче; али изван пута! –^{13,14}

За издвојени однос субординације кључно је да се у ауторском песништву види идеални облик стваралаштва који израста у преплету тема и мотива блиских народном песништву (историјска и национална хероика) и израза однегованог у традицијама античког и европског ученог песништва али на народном језику.

Овде ћемо само кратко напоменути да је однос субординације примарно везан за релацију римска антика – народно песништво јер је наш классицизам превасходно премрежен књижевним наслеђем старог Рима.

Однос еквиваленције је симултан са претходним али је веома важно истаћи да он има свој развој чији ток треба посматрати током читавог XIX века. По нашем мишљењу могуће је издвојити две развојне етапе овог процеса изједначавања античке и народне књижевности које су уједно и различите по својој основној доминанти. На самом почетку желимо да приметимо да се за разлику од односа субординације у којем се уместо одреднице античка књижевност може поставити одредница књижевност старог Рима, у односу еквиваленције античке и народне књижевности појављује превасходно књижевност старих Грка. За то има више разлога.

Прва фаза је време заснивања националне културе у којој је уметност била једна од полуа национално-просветитељског развоја. У том контексту примарно место припада двома уметностима. Прва је *књижевности* а у њеном оквиру веома важну улогу имају епови, драмски спевови и драма као књижевни род који стара српска књижевност није познавала и чији се жанрови јављају тек од 18. века односно у новој српској књижевности. Друга уметност је *позоришће* које је препознато као будница националног покрета. Развој драмске и позоришне уметности у српској култури треба посма-

¹³ Из Хаџићевог коментара уз превод Вергилијевих стихова, „Летопис Матице српске”, 1826, год II, частица 1=4, стр. 69–70. *Напомена*: цитат припада наведеном цитату.

¹⁴ З. Несторовић, „Искуство међе: Јован Хаџић или Милош Светић”, стр. 14–15.

трати као један, уцеловљен ток. Као један услед композитне природе драмског текста који је намењен и читању и извођењу на сцени, а као уцеловљен услед циља који и драмским текстом и његовом сценском/јавном изведбом треба да буде постигнут. По нашем мишљењу за овај облик илустративан је пример Јована Суботића чије је разумевање улоге народне песме у српској култури већ примећено у истраживањима ранијих проучавалаца.

„Поетичку дејствителност давала је пређашњост, поетичка дејствителност била је садашњост; одушевљеније певаца није било субјективно, него објективно, није било начињено, него непроизвољно. И тако је дејствителност оно што у српским народним песмама читатеља усхићава, дејствителност скројбу поетичка, и опет сасвим истина. Јединство материје и форме, друга је велика заслуга српске народне поезије; а особитост у изводу, као народни значај, треће, што истим песмама особито место у поезији света, у реду са другима самосталнима даје. С овим се не могу гдекоји ни од најпросвећенијих народа Европе похвалити; ово је преимућство у ком Србљи, чини нам се, најближе до старих Грка стоје. Српска је поезија, као и грчка, права особа, са опредељеним, сопственим, одликујућим значајем; у њој је индивидуална материја, индивидуална форма, и индивидуална боја: потпуни дакле карактер. И само овако оправљене могле су народне песме онда изображеној Европи као неки феномен засијати, кад ниједна народна поезија није поред ученог стихотворства главе подићи; само тако могло је бити да су страни духови, који су на песме свога народа као на тепање детета гледали, у српским народним песмама глас новoga, још у цвету младости раскошствујућег Фива чули. Српске народне песме нису *Volklieder* него *Nationlieder*, као што су код других народа производи стихотворни најсилнијих генија у народу.”¹⁵

Како смо у својим ранијим истраживањима истакли „Класичан облик и национални карактер као обележја народне песме били су за Суботића израз оне потребе на коју је он одговарао у свом политичком, културном, филолошком и књижевном ангажману. Народна песма је најбољи показатељ оних својстава народног језика која су неопходна да управо тај језик буде носилац националног препорода.”¹⁶ Више пута је у литератури поводом разумевања статуса народне књижевности у првој половини XIX века као репрезентати-

¹⁵ Јован Суботић, „Неке черте из повестнице српског књижества”, у: *Јован Хаџић, Јован Суботић, Василије Суботић*, Антологијска едиција „Десет векова српске књижевности”, књ. 27, приредила З. Несторовић, Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 2019, стр. 163.

¹⁶ Зорица Несторовић, „’Књижевник у мундиру’ и/или уметник фрагмента: Јован Суботић” у: *Јован Хаџић, Јован Суботић, Василије Суботић*, Антологијска едиција „Десет векова српске књижевности”, књ. 27, приредила З. Несторовић, Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 2019, стр. 106.

ван издвајан и став Петра II Петровића Његоша изнет у његовом писму Вуку Стефановићу Караџићу које је послао из Петрограда 1833. године: „Имадем и Хомера на руском језику Гњедићем преведена. Српски је Хомер у народној поезији ко ју хоће разумјети и коме је српскост мила; а ко неће, залуд му сва добра качества праве поезије у народним пјеснама, у којима се и налазе.”¹⁷ Таква народна песма постала је извор тема и мотива репертоара првих позоришних институција у нашој култури – и свих јавних манифестација као посебних облика позоришне праксе. Ова врста еквиваленције античке и народне књижевности је *идеолошка* у смислу хердеровске основе српског предромантизма и културно-политичког положаја Срба током прве половине XIX века.

Друга фаза која се може издвојити у развоју еквиваленције античке и народне књижевности је време романтизма грађанског доба¹⁸ односно 60. и 70. године XIX века. У њој се јавља еквиваленција која не пориче ону из претходне фазе, односно идеолошку еквиваленцију, већ израста на њеном резултату. Следећи њене основне карактеристике, назваћемо је *естетичком еквиваленцијом*. Она у усменој књижевности препознаје естетски квалитет епова и трагедије Старе Грчке на којима почива тема хармоније и склада. Естетичка еквиваленција не указује само на оне еквиваленте са античким наслеђем по којима је, на пример, народна песма израз народног духа или духа једног народа, већ је примарно усмерена на универзална својства и естетске квалитете уметничке творевине. Кључни представник те струје је најрефлективнији песник српског романтизма – Лаза Костић – који ће у својим есејима, естетичким и философским расправама истицати сродност ликова, тема и мотива из наше народне књижевности и традиције са њиховим античким или европским панданима из области уметности, дајући им каткад и првенство над њима. Најпрегнантнију дефиницију природе Костићевог хеленизма налазимо у начину на који је Аница Савић Ребац анализирала наше усвајање елемената хеленске културе: „Ти елементи, који су вековима доприносили несвесном образовању наше духовне структуре, први пут су се код нас у Лази Костићу срели са хеленизмом у модерном смислу – а то је дивљење са пуним проживљавањем, хеленизам као свесни став духа, који у ствари потиче тек од Гетеа и Шилера.”¹⁹ Као илустративну за „хеленизам као

¹⁷ „Вуку Стефановићу Караџићу”, у: Петар Петровић Његош, *Изабрана писма*, Целокупна дела Петра Петровића Његоша, књ. 6, приредили Н. Банашевић, В. Латковић и Ј. Миловић, Београд: Просвета, 1967, стр. 43.

¹⁸ Уп. Миодраг Поповић, *Историја српске књижевности. Романџизам*, књига друга, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1985.

¹⁹ Аница Савић Ребац, „О једној песми Лазе Костића”, у: *Лаза Костић*, приредио М. Лесковац, Београд: Српска књижевна задруга, 1960, стр. 244. *Напомена*: развијенију и обимнију анализу хеленистичких елемената у делу Лазе Костића видети у: Мирон Флашар, *Хелениство Лазе Костића*, Зборник историје књижевности, Одељење литературе и језика, књ. 6, Београд: Српска академија наука и уметности, 1966, стр. 169–231.

свесни став духа” навешћемо Костићеву анализу односа античке судбине и народног веровања о уроку коју налазимо у његовој чудесној студији о птицама:

„Ту се, дакле, први пут промаља једна појава која се тек потпуно развија у човека, те провлачећи се кроза цео живот човечији, доспева до свога вршка у врхунцу песничког и уметничког света, у трагедији, где се зове: трагична језгра, трагичан моменат. Лепота је кобна. Ту, на најсвојскијем укрштају основну истину почињу нам приповедати већ и птице немим језиком лепоте свога перја. Велика лепота, ни мушка ни женска, скоро никад не пролази добро. Како је тај природни закон онако простом дивотом, онако дивном простотом разумео песнички дух нашег народа у оној тужној песми о ’женидби Милића барјактара! Народ је у својој слутњи измислио томе непосредан узрок, урок; а урок није ништа друго до опште, неодрживо признање ванредне лепоте. Но невеста Милићева умире и без особитог урока, само са своје превелике лепоте. У томе је српски дух сродан са старом јелинском класичношћу, са узором и матером све умне лепоте.”²⁰

Са широким фронтом утемељења националног идентитета у свим доменима равоја једног народа – и политичком, и верском, и друштвеном, и научном, и уметничком – долази до сазревања српске модерне културе која се полако усмерава ка чистим естетичким, општијим универзалнијим вредностима. Тако довођење у везу народне културе и усмене уметности са развојем и облицима старогрчке културе и уметности које је било залог значаја усмене књижевности у препознавању аутентичности једног народа, у утемељењу и јачању његовог националног идентитета на аутохтоности народног језика и творевина на њему насталих које је обележило прву половину XIX века, средином друге половине тог истог века реситуира се тако што се измешта из идеолошког и контекстуализује у домен универзалних естетских и антрополошких вредности.

Деценијама касније о естетској еквиваленцији Есхилових *Персијанаца* и народне епске песме надахнуто ће писати Милош Ђурић²¹ наводећи, на пример, да се она трагичка атмосфера коју налазимо у Есхиловим драмама може пронаћи и у песмама – како он наводи – Филипа Вишњића пре свега у *Почетку буне њројив дахија* и *Боју на Мишару*. Као места сусрета великог античког трагеда и нашег народног певача на пољу артистичких дивних детаља, Ђурић наводи паралелу између мотива сна који

²⁰ Лаза Костић, „Птице”, у: Лаза Костић, *Опегу*, приредио П. Вукадиновић, Београд: Нолит, 1965.

²¹ Miloš N. Đurić, *The Poetic Technique of Aeschylus and F. Visnjic*, Жива антика, год. 7, св. 2, Скопље, 1957, pp. 178–183.

наговештава слом Персијанаца код Есхила и хиндромантичког предсказивања турског пораза у Првом српском устанку у сцени огледања дахија код Вишњића или углова из којих се пева о завршници ратова који нису позиционирани тако да дају поглед победника већ очај поражених. Како је примљена вест о катастрофалном поразу Персијанаца у двору њиховог владара упоређено је са извештајем о разрешењу Боја на Мишару датим кроз дијалог гавранова и љубе Кулин капетана која од њих сазнаје да је исход битке поразан по Турке.

Ово наводимо као илустративан пример потврде оне струје коју је у разумевању односа античке и народне књижевности у српској књижевности донео зрели романтизам означивши утемељење разумевања народне епске песме као фикционалне творевине високе уметничке вредности. Након тога, крајем XIX века, у песничком опусу Војислава Илића изнова ће се јавити римска антика, али овога пута као артистички елемент првог реда, а не као израз доктринарности једне поетике као што је то био случај са српским класицизмом.

Вратимо се на самом крају на три кључне речи – симултаност, парадокс и развој – од којих смо овај преглед односа античке и народне књижевности у српској књижевности од барока до романтизма почели. Истовременост постојања античке и народне књижевности као конститутивних категорија у поетикама стилских праваца у српској књижевности XIX века својеврсни је парадокс јер се оне – као две у тим поетикама каткад и дијаметрално постављене категорије – међусобно одређују управо у тим поетикама и, рекли бисмо, дају једна другој и легитимитет и кредибилитет. Истовремено, могуће је пратити развојност њиховог односа што смо могли видети у кретању од *идеолошке* до *естетичке еквиваленције* античке и народне књижевности или у измени модела античке књижевности на чијем почетку стоји стари Рим као основ образовног модела који бива превладан *Старим Грцима* да би на крају поново био укључен.

Све то проистиче из процеса утемељења националне културе који су у суштини процеси интеграције њених различитих струјања која су каткад већ на први поглед опозитна. Попут теоретичара и историчара који су обликовали појам класичног доба немачке културе, и Јован Суботић, и Јован Хаџић, и многи други, су све појединце, појаве и процесе који се могу подвести под заједнички именуатељ на којем почива посебност српске културе средином XIX века, повезивали у један корпус.²²

²² Уп. Peter Uwe Hohendahl, "The Institutionalization of Literary History", *Building a National Literature. The Case of Germany, 1830–1870*, Cornell University Press, 1989, pp. 201–247.

Литература

- Јован Деретић, *Поетика српске књижевности*, Београд: Филип Вишњић, 1997.
- Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Зрењанин: Sezam book, 2007.
- Милорад Павић, *Историја српске књижевности класицизма и ѓрегромантизма*, Београд: Нолит, 1979.
- Квинтиа Орација Флака о *Стихоћворстџу књиџа коју је двојако на српски језик ѓревео Милош Свећиић Q. Horatii Flacci de Arte poetica*, Беч, 1827.
- D. Živković, *Роћеси српске књижевне критике (1817–1860)*, Београд: Rad, 1957.
- Зорица Несторовић, „Искусво међе: Јован Хаћиић или Милош Светиић”, у: *Јован Хаћиић, Јован Субоћиић, Василије Субоћиић*, Антологијска едиција „Десет векова српске књижевности”, књ. 27, приредила З. Несторовић, Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 2019, стр. 11–22.
- Vladoје Dukat, „Dvije tri o starim srpskim prijevodima iz Vergilija”, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XII, св. 1, 1932, стр. 1–10.
- Др М. Кићовић, *Јован Хаћиић (Милош Свећиић), књижевна студија*, Нови Сад: Историјско друштво у Новом Саду, посебна издања, књига II, 1930.
- Из Хаћиићевог коментара уз превод Вергилијевих стихова, „Летопис Матице српске”, 1826, год II, частица 1=4, стр. 69–70.
- Јован Субоћиић, „Неке черте из повестнице србског књижества”, у: *Јован Хаћиић, Јован Субоћиић, Василије Субоћиић*, Антологијска едиција „Десет векова српске књижевности”, књ. 27, приредила З. Несторовић, Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 2019, стр. 167–174.
- Зорица Несторовић, „’Књижевник у мундиру’ и/или уметник фрагмента: Јован Субоћиић” у: *Јован Хаћиић, Јован Субоћиић, Василије Субоћиић*, Антологијска едиција „Десет векова српске књижевности”, књ. 27, приредила З. Несторовић, Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 2019, стр. 101–118.
- „Вуку Стефановићу Караћиићу”, у: Петар Петровић Његош, *Изабрана ѓисма*, ЦЕЛОКУПНА ДЕЛА ПЕТРА ПЕТРОВИЃА ЊЕГОША, књ. 6, приредили Н. Банашевић, В. Латковић и Ј. Миловић, Београд: Просвета, 1967, стр. 42–43.
- Миодраг Поповић, *Историја српске књижевности. Романтизам*, књига друга, Београд: Завод за ућбенике и наставна средства, 1985.
- Аница Савић Ребац, „О једној песми Лазе Костића”, у: *Лаза Костић*, приредио М. Лесковац, Београд: Српска књижевна задруга, 1960.
- Мирон Флашар, *Хеленстџво Лазе Костића*, Зборник историје књижевности, Одељење литературе и језика, књ. 6, Београд: Српска академија наука и уметности, 1966, стр. 169– 231.
- Лаза Костић, „Птице”, у: *Лаза Костић, Оглеги*, приредио П. Вукадиновић, Београд: Нолит, 1965.
- Miloš N. Đurić, *The Poetic Technique of Aeschylus and F. Visnjic*, Жива антика, год. 7, св. 2, Скопље, 1957, pp. 178–183.
- Peter Uwe Hohendahl, ”The Institutionalization of Literary History”, *Building a National Literature. The Case of Germany, 1830–1870*, Cornell University Press, 1989, pp. 201–247.

Zorica Nestorović

THE RELATIONSHIP BETWEEN ANCIENT
AND FOLK LITERATURE IN THE POETICS OF THE
STYLE DIRECTIONS OF NINETEENTH-CENTURY
SERBIAN LITERATURE

S u m m a r y

The relationship between ancient tradition and oral literature, which marked the development of nineteenth-century Serbian literature, was very dynamic, intense and lasting. We have singled out (1) simultaneousism, (2) paradox and (3) development as its basic features. The history of Serbian literature from Baroque to Romanticism bears witness to how oral literature gained the status that ancient literature had in the development of national cultures. By looking into the development of that relationship, we singled out the phases of simultaneousism, subordination and equivalence (ideological and aesthetic).